

VEIKSMAŽODŽIAI *TURĖTI* IR *BŪTI* PRANCŪZŲ IR LIETUVIŲ KALBOSE

IRENA MIKĖNAITĖ

Veiksmažodžių *turėti* ir *būti* lyginamasis svoris atskirose kalbose buvo ne kartą lingvistų tyrinėjamas. Kokią vietą šie veiksmažodžiai užima lietuvių ir prancūzų kalbose? Iš pradžių paimekime bet kokį prancūzišką tekstą. Iš karto krinta į akis, kad *avoir* labai dažnai vartojamas. Čia jis ir analitinio leksinio junginio komponentas (*avoir raison*, *avoir faim*), ir pagalbinis sudurtinių laikų veiksmažodis, ir savarankiškas žodis. Lyginta iš eilės po 20 puslapių lietuviško ir tiek pat prancūziško teksto, apskaičiuota, kiek juose yra veiksmažodžių *turėti*–*būti* ir *avoir* (bei *y avoir*) – *être*. Vaizdas toks:

Autorius ir kūrinytis	<i>turėti</i>	<i>būti</i>		
A. Vienuolis. Iš mano atsiminimų. – V., 1957, p. 30–49	3	57		
V. Rimkevičius. Studentai. – V., 1957, p. 19–38.	11	58		
J. Baltušis. Parduotos vasaros. – V., 1957, p. 7–26	8	43		
		<i>avoir</i> (<i>y avoir</i>)	<i>être</i>	
		iš jų eina pagalbiniau	129	iš jų eina pagalbiniau
A. de Saint-Exupéry. Vol de nuit. – Paris, 1968, p. 51–70	82	57	129	31
Colette Chéri. – Paris, 1920, p. 17–36.	70	43	68	13
H. Troyat. Une extrême amitié. – Paris, 1963, p. 9–28	112	72	127	29

Kaip matome, abu šie veiksmažodžiai daug dažniau vartojami prancūzų kalboje. Mus domina *turėti* ir *būti* tarpusavio santykiavimas, jų lyginamasis svoris. Šiuo požiūriu iš karto galima pasakyti, kad *avoir* daug dažnesnis negu *turėti* (netgi neskaiciuojant *avoir*, einančio pagalbiniau veiksmažodžiu). Pavartykime bet kokį prancūzų – lietuvių kalbų žodyną. Čia rasime daugybę analitinių veiksmažodinių konstrukcijų su *avoir*, kurių atitinkamo lietuvių kalboje yra vienas žodis (ne *turėti*), arba konstrukcija, kurioje taip pat nėra veiksmažodžio *turėti*. Pvz.: *avoir faim* 'būti alka-

nam', *avoir soif* 'norėti gerti', *avoir peur* 'bijoti', *j'ai froid* 'man šalta', *j'ai sommeil* '(aš) noriu miego', *vous avez raison* 'jūs teisus', *avoir de l'estime pour qn* 'gerbti ką nors', *avoir une croyance dans qch* 'tikėti kuo nors' ir t. t. Z. Levitas [Левит, 1968, c. 349] nustatė, kad *avoir* kaip analitinio veiksmažodinio junginio komponentas pagal dažnumą užima antrą vietą (po *faire*). Kadangi minėtos konstrukcijos lietuvių kalbai nebūdingos, daugiau prie jų negrįšime.

Lietuvių kalboje viena iš pagrindinių veiksmažodžio *turėti* funkcijų yra jo vartojimas sudėtinio veiksmažodinio tarinio jungtimi. Čia *turėti* pabrėžia prasminės tarinio dalies nurodyto veiksmo būtinumą, privalomumą ar reikiamumą. Iš surinktų 238 pavyzdžių šią funkciją *turėti* atlieka 58 kartus. Pvz.: *Bet jis laikėsi taip, kaip ir turėjo laikytis Jonas [...]* (J. B., 65).

Avoir reikšme 'privalėti' vartojamas žymiai rečiau. Pvz.: *Nous avons une mise à point à faire, l'auteur et moi [...]* (A. M., 71).

Paliksime nuošalyje ir šiuos atvejus. Kadangi lyginamose kalbose daugiausia nesutampa *avoir* – *turėti* vartojimas reikšme 'turėti, būti savininku', jam ir skirsimė daugiausia dėmesio. Lyginsime šių veiksmažodžių vartojimą konstrukcijose N+V+N.

Prancūzų–lietuvių kalbų žodynas [Juškienė, 1976] nurodo, kad pirmoji ir pagrindinė veiksmažodžio *avoir* reikšmė yra 'turėti, būti savininku'. Bet vertimų lyginimas rodo, kad *avoir* atitikmeniu lietuvių kalboje *turėti* būna ne taip jau dažnai. Paimkime bet kokį prancūzišką tekstą bei jo vertimą ir pažiūrėkime, kiek kartų *avoir* išversta lietuvišku *turėti*.

Autorius ir kūriny	<i>avoir</i> (y <i>avoir</i>)	iš jų išversta <i>turėti</i>
A. Maurois. La Cathédrale (A. Maurois. Une carrière et autres nouvelles. – Moscou, 1965, p. 146–148)	3	3
A. Morua. Katedra / Vertė V. Petrauskas. (A. Morua. Labą vakarą, brangioji. – V., 1970, p. 155–156)		
A. Maurois. Naissance d'un maître (A. Maurois. Une carrière et autres nouvelles. – Moscou, 1965, p. 149–154)	8	3
A. Morua. Įžymybės gimimas / Vertė V. Girėys. (A. Morua. Labą vakarą, brangioji. – V., 1970, p. 201–205)		
P. Vaillant-Couturier. Enfance. – Moscou, 1950, p. 155–170	17	1
P. Vajanas-Kutiurje. Vaikystė / Vertė P. Giniūnas. – V., 1959, p. 179–196		
A. de Saint-Exupéry. Le petit prince. – Moscou, 1963, p. 38–42	13	5
A. de Sent-Egziupery. Mažasis princas / Vertė V. Kauneckas. – V., 1959, p. 64–72		

Dažnai plačios reikšmės *avoir* lietuvių kalboje pakeičiamas konkretesniu, siauresnės reikšmės veiksmažodžiu:

[...] *explique-leur que tu viens d'avo – ir une fluxion de poitrine* [...] (P.V.-C., 156)

Ceux-là n'avaient certes pas la haine du bourgeois (R.R., J.-Chr., 39)

Ça serait pourtant bon, d'avoir un peu de bonheur, soi-même (R.R., J.-Chr., 65)

[...] *elle avait un ouvrage sur les genoux*, [...] (R.R., J.-Chr., 109)

[...] *tai tu tokiems paaiškink, kad neseniai sirgai plaučių uždegimu*, [...] (P.V.-K., 180)

Šitie tikrai neįautė jokios neapykantos buržuazijai (R.R., Ž.Kr., 34)

Būtų vis dėlto gerai ir pačiam para-gauti truputį laimės (R.R., Ž. Kr., 57)

[...] *ant kelių laikydavo siuvinį* [...] (R.R., Ž. Kr., 96)

Prancūzų kalboje *avoir* reiškia įvairius santykius tarp sintaksinės struktūros komponentų – veiksnio ir papildinio. Jis parodo procesą (plačiaja šio žodžio prasme), kryptantį į subjektą. Nuo kitų tranzityvinių veiksmažodžių *avoir* skiriasi tuo, kad juo reiškiamas veiksmas susijęs su subjektu, o ne objektu. Šiuo atveju objektas nėra veikėjo veikiamas, pvz., *j'ai une maison* 'aš turiu namą'.

Priklausomai nuo kairiojo (regresyvinio) ir dešiniojo (progresyvinio) valentinumo galime skirti kelis sakinių tipus, kuriuose konkrečiai ar ne taip konkrečiai realizuojama *avoir* reikšmė.

Tiek dešiniojoje, tiek kairiojoje pozicijoje gali eiti įvairūs daiktavardžiai, reiškiantys asmenį, konkretų ar abstraktų daiktą. Taigi *avoir* gali turėti plačią reikšmę 'būti, egzistuoti'. *Avoir* su savo pseudopapildiniu charakterizuoja subjektą, kitaip sakant, objektas lyg įtraukiamas į subjekto sferą. Pvz.: [...] *elle avait peu d'imagination* (R. R., J.-Chr., 128). *Ses yeux avaient une profondeur de lac* (R. R., J.-Chr., 143). *Il a les traits tirés* (S.-Ex., Oeuvres, 211).

Šiuose sakiniuose *avoir* neturi reikšmės 'turėti ką, būti savininku', o reiškia santykius tarp dviejų substancijų, kitaip tariant, tarp dviejų sintaksinės struktūros komponentų. *Avoir* priskiria subjektui tą ar kitą savybę, bruožą arba nurodo, kad subjektas yra kokiam nors būvyje.

Veiksmažodžio *avoir* reikšmė kartais tokia plati, kad semantiniu tarinio centru tampa jo daiktavardinis komponentas. Veiksmažodis yra tik predikatyvumo nešėjas.

Medžiagos analizė parodė, kad veiksmažodis *avoir* dažniausiai pasitaiko pozicijoje N {asmuo} + avoir + N {abstraktus daiktas}. Dešiniojoje pozicijoje dažniausiai būna daiktavardis, charakterizuojantis subjektą, nurodantis kokią nors savybę, bruožą, būvį. Šiuo atveju *avoir* savo reikšmė priartėja prie *être*. Taigi reikšmė 'turėti, būti savininku' dabartinėje prancūzų kalboje nėra pagrindinė (žr. šiuo klausimu [Ленца, 1973, c. 57 – 75; Бурло, 1973, c. 15]). Pvz.: *Dans son état de faiblesse*,

il avait une pénétration singulière, lointaine [...] [R. R., J.-Chr., 74]. Elle avait un tempérament de feu, [...] (A. M., 83).

Dažniausiai subjektas charakterizuojamas trinare konstrukcija „avoir + daiktavardis + būdvardis“. Kitaip sakant, charakterizuojama ne pačiu daikto turėjimu, o turimo daikto savybėmis.

Lietuvių kalba panašiais atvejais veiksniai charakterizuoti dažniau pasirenka veiksmazodį *būti* su būdvardžiu. Pvz.: *Vadinasi, ir tu, žmogau, esi talentingas (J. M., 9). Tavo būdas keistas (V. R., 317). Bet jaunutės Jonės vaizduotė užvis drąsiasia (I. S., 22).*

Turėti irgi pavartojamas, bet žymiai rečiau negu prancūzų *avoir*. Pvz.: *Stasė dažnai pergryvendavo, kad neturi jokio talento [...] (V. R., 103).*

Mes surinkome 180 pavyzdžių, kur *turėti* pavartotas konstrukcijoje N + V + N, iš kurių 48 tenka konstrukcijai N {asmuo} + V + N {abstraktus daiktas}, kitaip sakant, pagal dažnumą užima tik antrą vietą (po konstrukcijos N {asmuo} + V + N {konkretus daiktas}).

Pereikime prie pastarosios, t. y. N {asmuo} + V + N {konkretus daiktas}. Pagal *avoir* vartojimo dažnumą ši konstrukcija užima antrą vietą (po jau minėtos N {asmuo} + V + N {abstraktus daiktas}). Joje realizuojama *avoir* reikšmė 'turėti, būti savininku' arba 'laikyti'. Pvz.: (1) *Elle avait un ouvrage sur les genoux. [...] (R. R., J.-Chr., 109).* (2) *Pourquoi n'avez-vous jamais d'allumettes? (S.-Ex., Oeuvres, 219).*

Tačiau ir šiuo atveju *avoir* kartais reiškia ne 'turėjimą' tikrąja prasme, o priartėja prie *être* savo papildiniu su pažyminiu, t. y. trinare konstrukcija charakterizuojamas subjektas. Pvz.:

a) rodo jo fizinės savybes: (3) *Elle avait des yeux de biche blessée [...] (R. R., J.-Chr., 61).* (4) *Mais tu as des cheveux couleur d'or (S.-Ex., Le p. p., 39).* (5) *Il a les traits tirés (S.-Ex., Oeuvres, 211).* (6) *Il avait le nez rouge (S.-Ex., Oeuvres, 216).*

b) amžių: (7) *Il avait cinquante-six ans [...] (R. R., J.-Chr., 51).* (8) [...] *elle a exactement trois ans de plus que moi... (A. M., 81).*

Lietuvių *turėti* dažniausiai vartojamas būtent šioje konstrukcijoje. Iš mūsų turimų 180 pavyzdžių net 95 kartus *turėti* eina su daiktavardžiu, reiškiančiu asmenį (kairiojoje pozicijoje), ir daiktavardžiu, reiškiančiu konkretų daiktą (dešiniojoje pozicijoje). Pvz.: (9) *Visame šėšių kiemų mūsų kaimelyje niekas neturėjo tokio stikliuko! (J. B., 21).* (10) *Pilną vežimą degtukų turiu, tu nebijok (J. B., 229).*

Šiuose pavyzdžiuose tarp veiksnio ir papildinio yra objektiniai santykiai, t. y. objektas priklauso subjektui, yra jo nuosavybė (plg. su 1, 2).

Tais atvejais, kai papildinys su pažyminiu charakterizuoja asmenį, kai nurodomas ne daikto turėjimas (possession), o asmens savybės, ypatybės (žr. 3, 4, 5, 6), lietuvių kalboje irgi vartojamas *turėti*. Pvz.: (11) [...] *labai jau neramias rankas*

turėjo Petras (J. B., 11). (12) *Žmonės su tokiais ūsais ir tokiom raukšlėm aplink akis tikrai turi auksinę širdį* (J. B., 150).

Tačiau bene dažniau pasirenkame konstrukciją su veiksmazodžiu *būti* (esamajame laike paprastai būna jo nulinis variantas). Pvz.: (13) *Nosis jo buvo ilga, nesvietiškai plona [...]* (J. B., 84). (14) *Balsas tavo tai smarkus* (V. R., 259). (15) *Kieno rankos ilgesnės, ūgis kaip ūgis, tas ir pagauna* (J. M., 13). (16) *Stasė [...] staigiai pakėlė į Vincą akis; jų sausas blizgesys buvo lyg karščiuojančio žmogaus* (V. R., 88).

Kaip matome, sakinio veiksniai čia eina ne asmuo, o asmens turimas, jį charakterizuojantis daiktas.

Kalbant apie amžių taip pat vartojamė ne tik *turėti*, bet ir *būti*. Pvz.: (17) *Ir staiga paklausė: – Tau kiek metų?* (J. B., 101). (18) – *Koks aš dėdė? Man tik šešiasdešimt, – užsirūstino Saliamas [...]* (V. R., 161). (Plg. su 7, 8.)

Jau iš aukščiau pateiktų pavyzdžių matyti, kad *avoir* daugiausia nurodo ryšį tarp dviejų substancijų ir tuo charakterizuoja kokios nors savybės ar daikto turėtoją. Lietuviškas *turėti* labiau orientuotas grynai posesyviniam (t. y. priklausomybės) santykiams reikšti (žr. 9, 10). Asmenį charakterizuojame, nusakydami, koks yra jo turimas daiktas, bruožas, savybė. Ne daikto turėtojas eina sakinio veiksniumi, o pats turimas daiktas. Prancūzų kalboje veiksnys charakterizuojamas to ar kito daikto turėjimu, objektas įjungiamas į subjekto sferą (žr. 3–8), o lietuvių kalboje daikto turėtoją charakterizuojame priskirdami jo turimą daiktą vienai ar kitai kategorijai (žr. 13–16).

Prancūzų kalba apskritai mėgsta konstrukciją su tiesioginiu papildiniu.

Nemaža atvejų, kai *avoir* vartojamas konstrukcijoje N {asmuo} + *avoir* + N {asmuo}, t. y. reiškia asmens priklausomybę kitam arba dviejų asmenų tarpusavio priklausomybę, abipusius ryšius. Pvz.: [...] *J'ai ici un témoin irréfutable [...]* (A. M., 73). *Tu as une femme, mon bonhomme, une femme et trois enfants* (A. M., 150).

Šiuo atveju realizuojama *avoir* reikšmė 'turėti, būti savininku' (possession). Analogiškose situacijose ir lietuvių kalboje aptinkame *turėti*. Pvz.: – *Tėvą ar turi?* – *Turiu.* (J. B., 39). *Ar ji turi ūlyčioj kavalierių?* (A. V., 12).

Pereikime prie pavyzdžių, kur kairiojoje pozicijoje yra ne asmuo, o daiktas. Pvz.: N {konkretus daiktas} + V + N {abstraktus daiktas}. (1) *Ses yeux avaient une profondeur de lac; [...]* (R. R., J.-Chr., 143). (2) *Elle (t. y. „terre“) a une bonne réputation [...]* (S.-Ex, Le p. p., 33).

Šiose konstrukcijose *avoir* papildinys charakterizuoja daiktą, einantį veiksniumi. Kitaip sakant, savybės, ypatybės turėjimas ir yra daikto skiriamasis bruožas. Plg.: (3) *Kalbėjo daug, bet žodžiai neturėjo jokios reikšmės* (V. R., 52). Tačiau aptiksimė ir tokių atvejų: (4) *Ir nebuvo šitam žvilgsny nei pykčio, nei paniekos, [...]* (J. B., 19).

Kaip matome, vėl ne *turėti*, o *būti*. Kai veiksnys ir papildinys santyčiau kaip visuma ir dalis, prancūzų kalbos tranzityvinę struktūrą lietuvių kalboje atitinka netranzityvinė struktūra su vietos aplinkybe (plg. 1 ir 4).

Konstrukcija N {konkretus daiktas} + V + N {konkretus daiktas} aptinkama rečiau tiek prancūzų, tiek lietuvių kalbose. Pvz.: *Même les fleurs qui ont des épines?* (S.-Ex., Le p. p., 17). *Butas buvo sename name, tačiau šiuo metu turįs visus patogumus* [...] (V. S. G., 75).

Mes radome tik du pavyzdžius, kur *turėti* pavartotas šioje konstrukcijoje. Čia pravartu prisiminti, kad lietuvių kalboje yra darūs daiktavardžių junginiai su kito daiktavardžio kilmininku ir prielinksniu *be*, taip pat su kito daiktavardžio įnagininku ir prielinksniu *su*. Pvz.: *Naujoji kalamaška buvo dar be ratų* [...] (J. B., 221). *Laukas (yra) su akimis, miškas (yra) su ausimis* (J. Balk., 355).

Sudurtinio tarinio vardažodis reiškia patį daikto požymį. Veiksmažodis *būti* reiškia požymio teigimą arba neigimą ir vardinės tarinio dalies gramatinį santykį su veiksmu.

Avoir konstrukcijoje N {daiktas} + V + N {asmuo} itin retas. Pvz.: [...] *l'époque avait pour héros Cyrano le hâbleur* [...] (R. R., J.-Chr., 73).

Reta ir konstrukcija N {abstraktus daiktas} + *avoir* + N {abstraktus daiktas}. *Paresse de penser incurable, qui n'avait que trop d'excuses*: [...] (R. R., J.-Chr., 48).

Taigi tiek *avoir* (*turėti*), tiek *être* (*būti*) gali nusakyti subjekto būvį, jo savybes. Prancūzų kalboje subjekto savybės dažniau nusakomos konstrukcija „*avoir* + N“. Lietuvių kalbos veiksmažodžiui ši konstrukcija nėra būdinga. Subjektui charakterizuoti dažniau pasitelkiame „*būti* + būdvardis“. Čia prisimenama, kad prancūzų kalba nėra turtinga būdvardžių [Sauvageot, 1974, p. 32–35].

Tarybinis kalbininkas J. Stepanovas [Степанов, 1965, c. 199] pažymi, kad prancūzų kalbos sakiniui būdingas „egocentrizmas“, t. y. labiau mėgstamas veikiantis asmuo negu veikiantis daiktas. Ši prancūzų kalbos savybė turėtina omenyje verčiant iš prancūzų kalbos į lietuvių kalbą. Pvz.:

J'ai trop bon appétit. (R.R., J.-Chr., 173)

[...] *j'ai le devoir de défendre l'art*
[...] (R.R., J.-Chr., 44)

Per daug geras mano apetitas (R.R., Ž. Kr., 154)

[...] *mano pareiga ginti meną* [...]
(R.R., Ž. Kr., 38)

Kaip matome, veikiančio asmens apiforminimas veiksmu reikalauja tiesioginio papildinio, kuris ir įvedamas, panaudojant veiksmažodį *avoir*.

Taigi veiksmažodžiai *avoir* ir *turėti* nevienodai dažnai vartojami abiejose kalbose. Didesnį *avoir* paplitimą prancūzų kalboje iš dalies galime paaiškinti tuo, kad prancūzų kalboje subjekto savybės dažniau išreiškiamos konstrukcija „*avoir* +

+daiktavardis“, o lietuvių kalboje „*būti*+būdvardis“. Be to, daugeliu atvejų lietuvių kalboje vartojamas konkretėsnis, siauresnės reikšmės veiksmažodis, o prancūzų kalboje eina plačios reikšmės *avoir*.

ГЛАГОЛЫ 'ИМЕТЬ' И 'БЫТЬ' ВО ФРАНЦУЗСКОМ И ЛИТОВСКОМ ЯЗЫКАХ

И. МИКЕНАЙТЕ

Резюме

Глаголы *avoir* и *être* во французском языке употребляются намного чаще, чем в литовском *turėti* и *būti*. Литовский *turėti* в большинстве случаев употребляется в значениях 'иметь', т. е. указывает на принадлежность объекта субъекту. Французский же *avoir* является глаголом широкого значения; в предложении играет роль носителя предикативности и в конструкции с существительным обозначает процесс, направленный на субъект, указывает на состояние, особенности субъекта.

LITERATŪRA

Juškienė, 1976 – Juškienė E., Katilienė M., Kaziūnienė K. Prancūzų–lietuvių kalbų žodynas. – V., 1976.

Sauvageot, 1974 – Sauvageot A. Le problème de l'adjectivité en français. – Le Français dans le Monde, 1974, Nr. 103, p. 32–35.

Бурло, 1973 – Бурло В. Д. Семантико-синтаксическая классификация прямо-переходной структуры в современном французском языке (к проблеме сказуемого): Автореф. канд. дис. – Минск, 1973.

Левит, 1968 – Левит З. Н. К проблеме авалитического слова в современном французском языке. – Минск, 1968.

Ленца, 1973 – Ленца А. Л. О связочной функции глагола *avoir* в современном французском языке. – В кн.: Некоторые проблемы современного французского и других романских языков. Кишинев, 1973, с. 57–75.

Степанов, 1965 – Степанов Ю. Французская стилистика. – М., 1965.

SANTRUMPOS

J. Balk. – Balkevičius J. Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė. – V., 1963.

J. B. – Baltušis J. Parduotos vasaros. – V., 1957, t. 1.

J. M. – Mačiukevičius J. Bučiuoju Žalį. – Pergalė, 1975, Nr. 1, p. 12–55, Nr. 2, p. 8–60.

A. M. – Maurois A. Une carrière et autres nouvelles. – Moscou, 1965.

V. R. – Rimkevičius V. Studentai. – V., 1957.

R. R., J.-Chr. – Rolland R. Jean-Christophe. – Moscou, 1958, t. 4.

R. R., Ž. Kr. – Rolanas R. Žanas Kristofas. – V., 1974, t. 4, 5.

S.-Ex., Le p. p. – Saint-Exupéry A. de. Le petit prince. – Moscou, 1967.

S.-Ex., Oeuvres – Saint-Exupéry A. de. Oeuvres. – Moscou, 1967.

V. S. G. – Sirijos Gira V. Bėgimas nuo šešėlio. – Pergalė, 1975, Nr. 5, p. 68–114, Nr. 6, p. 9–80, Nr. 7, p. 9–77.

A. V. – Vienuolis A. Iš mano atsiminimų. – V., 1957.

P. V.-C. – Vaillant-Couturier P. Enfance. – Moscou, 1950.

P. V.-K. – Vajanas-Kurtiurje P. Vaikystė. – V., 1959.

Vilniaus valstybinis pedagoginis
institutas

Prancūzų kalbos katedra

Iteikta 1979 m.
lapkričio mėn.